

ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДО ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

MEANS OF PUBLIC REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY: TO THE ISSUE OF SYSTEMATIZATION

Шевєрдіна О.В.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена основним питанням правового забезпечення засобів державного регулювання господарської діяльності. Автором проаналізовано основні види засобів державного регулювання господарської діяльності, виокремлено їхні групи, а також визначено проблеми правового регулювання та запропоновано основні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: господарська діяльність, суб'єкти господарської діяльності, засоби державного регулювання, регулюючий вплив держави, правове забезпечення.

Статья посвящена основным вопросам правового обеспечения средств государственного регулирования хозяйственной деятельности. Автором проанализированы основные виды средств государственного регулирования хозяйственной деятельности, выделены их группы, а также определены проблемы правового регулирования и предложены основные пути их решения.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, субъекты хозяйственной деятельности, средства государственного регулирования, регулирующее воздействие государства, правовое обеспечение.

The article is devoted to the main issues of legal support of state regulation of economic activity. The author analyzes the main types of state regulation of economic activity, identifies their groups, as well as determines the problems of legal regulation and proposes the main ways of their solution.

Key words: economic activity, subjects of economic activity, means of state regulation, regulating influence of the state, legal support.

Постановка проблеми. Роль держави як інституту економічної системи знаходить своє відбиття в діяльності її органів і полягає у вирішенні поточних і стратегічних завдань. Основною тенденцією сучасного світового розвитку є її активізація, натомість нехтування нею призводить до негативних соціально-економічних наслідків. Підвищення ролі державного регулювання господарської діяльності в умовах подолання фінансово-економічної кризи та пов'язаних із цим засобів правового регулювання потребує глибокого аналізу й осмислення як загальних закономірностей функціонування цивілізованої ринкової системи, так і суто національної специфіки. Оскільки оптимальне поєднання ринкових і державних регуляторів господарської діяльності дає можливість реалізувати соціально-економічні цілі розвитку виробництва, досягти його ефективності.

Стан опрацювання. Проблеми правового забезпечення державного регулювання господарської діяльності завжди були в центрі уваги науковців різних галузей права як вітчизняних, так і інших країн. Зокрема, питання державного регулювання господарської діяльності досліджували такі вітчизняні вчені, як О.М. Вінник, О.П. Віхров, В.В. Добровольська, Д.В. Задахайло, Г.Л. Знаменський, В.К. Мамутов, В.М. Пашков, О.П. Подцерковний, В.А. Устименко, О.В. Шаповалова, В.С. Щербина та інші науковці. Однак названими вченими питання розглядали переважно в систематизаційно-ретроспективному аспекті, залишається досить багато невіршених питань щодо поняття концептуального розуміння засобів державного регулювання господарської діяльності, їхніх видів, функцій тощо.

Метою статті є визначення проблем правового забезпечення засобів державного регулювання господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Основний перелік засобів державного регулювання господарської діяльності знайшов своє закріплення перш за все у Господарському кодексі України (далі – ГКУ). Так, ст. 12 ГКУ визначає, що з метою реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного й соціального розвитку державою застосовуються різ-

номанітні засоби та механізми регулювання господарської діяльності. Там само закріплено перелік основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання: 1) державне замовлення; 2) ліцензування, патентування і квотування; 3) технічне регулювання; 4) застосування нормативів і лімітів; 5) регулювання цін і тарифів; 6) надання інвестиційних, податкових та інших пільг; 7) надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій і субсидій [1]. Як справедливо зазначає професор В. Щербина, по суті, цією нормою визначено глобальну (стратегічну) мету застосування засобів і механізмів державного регулювання економіки [2, с. 10].

До того ж з огляду на зміст ст. 12 ГКУ можна зробити висновок, що законодавцем ототожнюються поняття «засоби державного регулювання господарської діяльності» та «засоби регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання». Не вдаючись до полеміки, зауважимо, що ці поняття не є тотожними. При цьому підтримуємо позицію В. Щербини щодо того, що під правовими засобами державного регулювання господарської діяльності треба розуміти встановлені законом економічні, організаційні та правові інструменти (знаряддя) регулюючого впливу держави в особі уповноважених органів на діяльність суб'єктів господарювання [2, с. 13].

Необхідно також відразу ж зауважити, що перелік засобів державного регулювання господарської діяльності, закріплений у ГКУ, не є вичерпним. Насамперед такий висновок можна зробити з огляду на те, що регламентовано не всі засоби регулюючого впливу. Наприклад, як один із засобів державного регулювання не вказано державну реєстрацію суб'єктів господарювання, що є найпершим засобом регулювання, за допомогою якого державою в особі уповноважених органів надається «допуск» тим чи іншим суб'єктам на ринок. Реєстрація є одним із найбільш юридично значимих засобів регулювання, який безпосередньо впливає на економіку країни, її прозорість. Невипадково в науковій літературі державну реєстрацію відзначають як прямий засіб державного регулювання.

Якщо провести класифікацію засобів державного регулювання господарської діяльності, то вона виглядатиме так:

1. До першої групи засобів державного регулювання в ГК України віднесено державне замовлення (ст. 13). Регламентация відносин у цій сфері здійснена також у таких нормативно-правових актах, як-от: Закон України «Про публічні закупівлі» [3], «Про державне оборонне замовлення» [4], «Про державний матеріальний резерв» [5] тощо.

2. До другої групи засобів державного регулювання господарської діяльності ч. 2 ст. 12 ГК України відносить ліцензування, патентування і квотування. Згідно з ч. 1 ст. 14 ГК України такі засоби державного регулювання спрямовані на забезпечення єдиної державної політики в цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства й окремих споживачів. Правові основи ліцензування, патентування і квотування визначаються з огляду на конституційне право кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом. Тому якщо в суб'єкта господарювання відсутня ліцензія на здійснення певного виду діяльності, то договір, безпосередньо пов'язаний із такою діяльністю, має бути визнаний недійсним.

3. До третьої групи засобів державного регулювання господарської діяльності ч. 2 ст. 12 ГК України відносить технічне регулювання (сертифікацію та стандартизацію). У літературі сертифікація і стандартизація визначаються як ефективний засіб дії державних органів і органів місцевого самоврядування на сферу господарювання. Сертифікація та стандартизація є специфічними засобами регулювання господарської діяльності й водночас складниками національної системи технічного регулювання. Відповідно до ч. 2 ст. 92 Конституції України порядок встановлення державних стандартів визначається виключно законами України [6]. Правові принципи стандартизації в Україні сформульовано в законах України «Про стандартизацію» [7] і «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [8].

4. До четвертої групи засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання ст. 12 ГК України віднесено застосування нормативів і лімітів. У літературі також наголошується, що важливими інструментами регулювання господарської діяльності є встановлення норм, нормативів, лімітів, правил, які є обов'язковими для дотримання. Для державного регулювання ринку необхідне централізоване розроблення його основних вартісних параметрів на певний період часу. Ці функції також виконують нормативи. До основних планованих ринкових нормативів належать ціни й тарифи, ставки податкових платежів, ставки банківського відсотка, централізовані інвестиції та дотації. Перераховані нормативи становлять основний набір інструментів планового регулювання товарно-грошових відносин. Усі вони взаємодіють у сукупності. Цілеспрямовано змінюючи їхню величину, але не виходячи при цьому за межі об'єктивної міри законів товарного виробництва, держава може створювати сприятливі умови для виробництва й реалізації тих чи інших видів продукції і в такий спосіб регулювати їхні обсяги, наближаючи виробництво до вимог державного плану розвитку економіки.

5. П'яту групу становлять інвестиційні, податкові та інші пільги. Сьогодні легального визначення податкових пільг немає. У свою чергу, у літературі під податковою пільгою розуміється звільнення платника податків від нарахування та сплати податку або сплати податку в меншому розмірі за наявності підстав, визначених законодавством. При цьому розрізняють такі види податкових пільг: вилучення, знижку й податковий кредит.

6. Шоста група засобів державного регулювання економіки згідно зі ст. 12 ГК України – це регулювання

цін і тарифів із метою підтримки стабільності виробництва, створення стимулів для товаровиробників, обмеження монополізму. Основи цієї політики реалізовані Верховною Радою України, зокрема, у Законі України «Про ціни та ціноутворення», який сформулював основні принципи встановлення й застосування цін і тарифів та організації контролю за їхнім дотриманням на території України [9]. Державне регулювання цін у країнах із ринковою економікою передбачає такий вплив на процеси ціноутворення, який би сприяв стабільному розвитку економічної системи загалом, тобто через ціни нівелював циклічні коливання процесів відтворення. Залежно від конкретної господарської кон'юнктури регулювання має антикризовий та антиінфляційний характер.

7. Сьому групу засобів державного регулювання господарської діяльності становлять дотації, компенсації, цільові інновації та субсидії. ГК України містить загальні положення щодо дотацій та інших засобів державної підтримки суб'єктів господарської діяльності, зокрема, ст. 26 ГК України визначає конкретні види допомоги з боку держави суб'єктам господарювання, надання якої не є порушенням вільної конкуренції.

Проте саме формулювання ст. 12 вказує на те, що в кодексі перераховані лише основні види засобів державного регулювання господарської діяльності. Досить багато цих засобів містяться в інших нормативно-правових актах. Цілком слушно Д.О. Сіверцов серед господарсько-правових засобів здійснення державного регулювання економіки виділяє також такі: державне прогнозування, розроблення програм економічного розвитку України, управління, контроль і нормативне регулювання [10]. Так, складовою частиною державного регулювання економічного розвитку України є розроблення прогнозних і програмних документів; зокрема, 23 березня 2000 р. прийнято Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» [9]. Основними формами державного планування господарської діяльності є Державна програма економічного та соціального розвитку України, Державний бюджет України, а також інші державні програми з питань економічного й соціального розвитку, порядок розроблення, завдання та реалізація яких визначаються законом про державні програми (ч. 3 ст. 11 ГК України).

Висновки. Сьогодні в умовах тотального дерегулювання економічної системи держави, проведення низки інституційних реформ, спрямованих на децентралізацію влади, важливого значення набуває сам механізм регулювання діяльності господарюючих суб'єктів. Основою цього механізму виступають засоби державного регулювання господарської діяльності.

Нагальною потребою сучасності є внесення змін до законодавства у сфері регулювання господарської діяльності, перш за все до Господарського кодексу України з метою приведення його у відповідність із європейськими стандартами, а також регламентація виваженої економічної політики щодо функціонування суб'єктів господарювання, встановлення меж свободи їхньої діяльності, а також механізмів стимулювання окремих видів виробництва.

Із цієї метою вважаємо доцільним у Господарському кодексі України закріпити не перелік засобів державного регулювання господарської діяльності, який не є закритим, а встановити критерії та певні групи засобів державного регулювання, що дасть змогу їх систематизувати й у випадку виникнення або запровадження нових засобів не вносити зміни до кодексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 18. № 19–20. № 21–22. Ст. 144.
2. В. Щербина Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. № 94. С. 10–15.
3. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 9. Ст. 89.
4. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 3 березня 1999 р. № 464-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 17. Ст. 111.
5. Про державний матеріальний резерв: Закон України від 24 січня 1997 р. № 51/97– ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 13. Ст. 112.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про стандартизацію: Закон України від 5 червня 2014 р. № 1315-VII Відомості Верховної Ради України. 2014. № 31. Ст. 1058.
8. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. № 124-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 14. Ст. 96.
9. Про ціни та ціноутворення: Закон України від 21 червня 2012 р. № 5007-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 19–20. Ст. 190.
10. Сіверцов Д.О. Прогнозування і планування як засоби державного регулювання господарської діяльності. URL: www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics.htm
11. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 25. Ст. 195.